

VIHART Ágnes

DOI: 10.15170/ DIKE.2018.02.01.09

Európa jogi szakjogász

Családjogi szakjogász

Bíró

Dunaújvárosi Járásbíróság

Házassági szerződések Fejér megyében 1938 és 1945 között

Marriage contracts in Fejér county from 1938 to 1945

The author has analyzed over 120 contracts from 1938 to 1945 on the basis of her own archives collection. The marriage contracts and other legal affairs concerning family matters are presented in general and five in detail. The author seeks to find the answers – based on the analyzed notary documents – whether or not there is a continuity between the marriage contracts at the end of the 19th century and from 1938 to 1945, and whether or not a distortion of the private law can be detected from 1938 and 1945.

Keywords: *marriage contracts, royal notary, Horthy era*

1. Bevezető

A Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltárban 2016 óta kutatom a közjegyzői irodák iratanyagát. 2016-ban azokat a házassági vagyoni tárgyú okiratokat dolgoztam fel, melyeket *Gánóczy Flóris* királyi közjegyző 1875 és 1883 között készített, míg ebben a tanulmányban *Kepes János* székesfehérvári királyi közjegyző 1938 és 1945 közötti iratanyagát vizsgálom. Az utóbbi közjegyzői hagyatékból számos polgári jogi jogügyletet tartalmazó okirat található, amelyek közül ezúttal is a házassági szerződéseket és a kapcsolódó családjogi dokumentumokat dolgozom fel.

A teljes iratanyag áttekintése után megállapítható az egyes jogügyletek gyakorisága, ezek jellemző szófordulatai, az alakítások valamint egy tendencia is, amely álláspontom szerint teljes mértékben igazolja a Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport 2018. április 26-i tudományos ülése témájának létjogosultságát: a polgári jogintézményeken nyomot hagyott mind a II. világháború, mind a jogkorlátozás jelensége. Az ügyiratok többségében 1938-ban még a békeidők jogügyleteit jelentek meg: adásvételek, ajándékozási szerződések, kölcsönügyletek, házassági szerződések, néhány darab ún. eltávozási jegyzőkönyv, melyekben két tanú nyilatkozatát foglalták közjegyzői okiratba arról, hogy egy házastárs az életközösséget megszakította azzal, hogy a közös lakásból távozott, és persze végrendeletek, majd néhány meghatalmazás. Ezzel szemben 1939-től kezdődően egyre gyakrabban fordultak elő meghatalmazások, amelyekben (nevük alapján feltehetően, de nem feltétlenül zsidó származású) iparosok vagy frontszolgálatra behívott személyek (néhány esetben birtokosok) adtak meghatalmazást ügyeik teljeskörű intézésére, az utóbbi esetben jellemzően a feleségüknek, míg az első esetben egy nem családtagnak.

Megszaporodott a végrendeletek száma is az évek előre haladtával. Az adásvételi szerződésekben megjelentek a zsidótörvények által behozott ingatlanszerzési korlátozások illetve az ebből következő nyilatkozattételi klauzula. Az iratanyagban olyan közjegyzői okiratba foglalt egyoldalú nyilatkozat is fellelhető, amely egy gyermek származását igazolta. Az alábbi tanulmányban két kérdésre keresek választ: mi jellemezte a házassági szerződéseket 1938 és 1945 között illetve a házassági szerződések vonatkozásában kimutatható-e kontinuitás a polgári kortól az 1938 – 1945 közötti évekig.

2. A jogszabályi környezet

Jelen tanulmány egy tágabb körű kutatás 1938 és 1945 közötti évekre vonatkozó részeredményeit tartalmazza. Korábban¹ már bemutattam, hogy a házassági vagyonjog a polgári korszakban milyen jogszabályi környezetben fejlődött. Az 1880-as évekhez képest a magyar házassági jog minimálisan változott, és ez a változás is elsősorban az eljárási szabályokra vonatkozott az 1911. évi I. tc., első polgári eljárásjogi kódexünk hatályba lépését követően. A polgári házasságról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk továbbra is hatályban volt, ezen kívül 1911-ben illetve 1926-ban két törvénycikk érintette a házasságok érvényességének és felbontásának kérdését az e tárgyában megkötött 1902. évi hágai nemzetközi megállapodás következtében. Az 1894. évi XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról szóló 1941. évi XV. törvénycikk fajvédelmi rendelkezései azonban érdemi változásokat hoztak. A magyar magánjogban megjelent a házasságkötés előtti orvosi vizsgálat valamint az ún. házassági kölcsön, módosították a házasság megtámadására és felbontására vonatkozó korábbi rendelkezéseket és – ahogy az az európai történelmet a 3. századtól a polgári modernizáció koráig végigkísérte – újra házassági akadály lett a *cultus disparitas* azzal, hogy a zsidóságot már a nem vallási hovatartozás (*cultus*), hanem a származási alapján határozták meg. Magánjogi kódexünk továbbra sem volt, csupán az 1928-ban az országgyűlés elé terjesztett Magyarország Magánjog Törvénykönyvének Javaslatára című ötödik kódexvezet (Mtj.) volt az, amit a bírói gyakorlat többé-kevésbé alapul vehetett az ítélezés során a csekély számú házassági (köteléki és vagyoni) jogot érintő törvény és rendelet mellett.

3. Kepes János székesfehérvári királyi közjegyző

Kepes János magyar királyi közjegyző New York-ban született 1886. március 2-án. A középiskoláit Budapesten, Nagybányán és Kolozsváron végezte, jogi tanulmányait pedig Budapesten és Kolozsváron. Folyékonyan beszélt németül és angolul. A doktorátusát 1908-ban, 22 évesen szerezte meg, majd Budapesten dolgozott ügyvédi irodában. Az egységes ügyvédi és bírói szakvizsgát 1911-ben tette le. Pályája kezdetén Budapesten, a Budapesti Ügyvédi Kamara tagjaként neves védőként tevékenykedett. *Kepes János Márkus Dezső* curiai bírónő lányát, *Márkus Ibolyát* vette feleségül 1912. június 9-én. Tíz évnyi gyermektelen házasság után örökbe fogadtak egy kislányt, *Gittát*.

Kepes János közjegyző-helyettesként először Győrben, majd Budapesten dolgozott. 1919-ben került Székesfehérvárra, ahol már közjegyzői álláshoz jutott. Ebben az időben rajta kívül csak

¹ VIHART, Zsidó és dunai-sváb házassági szerződések 66–88.

Horváth Kálmán működött közjegyzőként a városban. A *Kepes* család a felső-középosztályhoz tartozott. Hivatali munkájával párhuzamosan *Kepes Jánost* 1920-ban a Mór-vidéki Egyesült Bortermelők Részvénytársaság igazgatósági és felügyelő bizottsági tagjává, majd a Fejérmegyei Takarékpénztár közgyűlésének választmányi tagjává választották. *Kepes János* kulturális tevékenysége is szerteágazó volt. Publikált a Közjegyzői Közlönyben, felolvasó estet tartott a székesfehérvári Iparos Körben, és európai tanulmányútjain szerzett ismereteit is közkinccsé tette előadások formájában. Részt vett az I. világháború hőseinek kultuszát ápoló „*Hősök, Nagyjaink Kultusza, Hősök Háza Egyesülete*” munkájában. Választmányi tagja volt a Székesfehérvári Torna Clubnak és a Múzeumegyesületnek, miközben a Vörösmarty-kör háznagyaként és a Zenekedvelők Egyesületének alelnökeként is tevékenykedett. 1924-ben városi tiszteletbeli főügyészi címet kapott, majd ezt követően újult erővel kapcsolódott be a város közügyeibe is azzal, hogy a törvényhatósági bizottság tagja lett.

Kepes János közjegyző zsidó származású volt. 1944. április 25-én lemondott valamennyi törvényhatósági tisztségéről, majd – a gettóba vonulás előtt – öngyilkosságot kísérelt meg. Betegen, feleségével együtt hurcolták el. A székesfehérvári gettót 1944. június 14-én kiürítették, és másnap a jogfosztottakat bevagonírozták. A belügyminisztérium ugyan teljes mentességet adott a közjegyzőnek 1944. június 16-án, a szerelvényt az okirat már nem érte el a határon belül. A vonat 1944. június 17-én érkezett meg Auschwitz-Birkenaubába. Az akkor 58 éves közjegyzőről és a feleségéről nem áll rendelkezésre más információ. Az egyébként nem zsidó származású *Kepes Gittától* a város a családi tulajdonban lévő festményeket illetve értéktárgyakat átvette, és „*biztonságos raktározás céljából*” elhelyezte, majd 1945-ben – az értékek egy részét – visszaadta. A közjegyzőt 1944. május 31. napjával mentették fel, majd irodáját 1944. június 10-én számolták fel. A közjegyzői székhelyre ideiglenesen *Hajicsek Gyula* székesfehérvári lakost rendelte ki határozatával a Budapesti Közjegyzői Kamara, akinek a kinevezését annak ellenére hagyták jóvá, hogy személye a kinevezés törvényi feltételeinek nem felelt meg. A *Kepes Közjegyzői Irodát* véglegesen 1946-ban szüntették meg.²

4. *Kepes János királyi közjegyző hagyatéka*

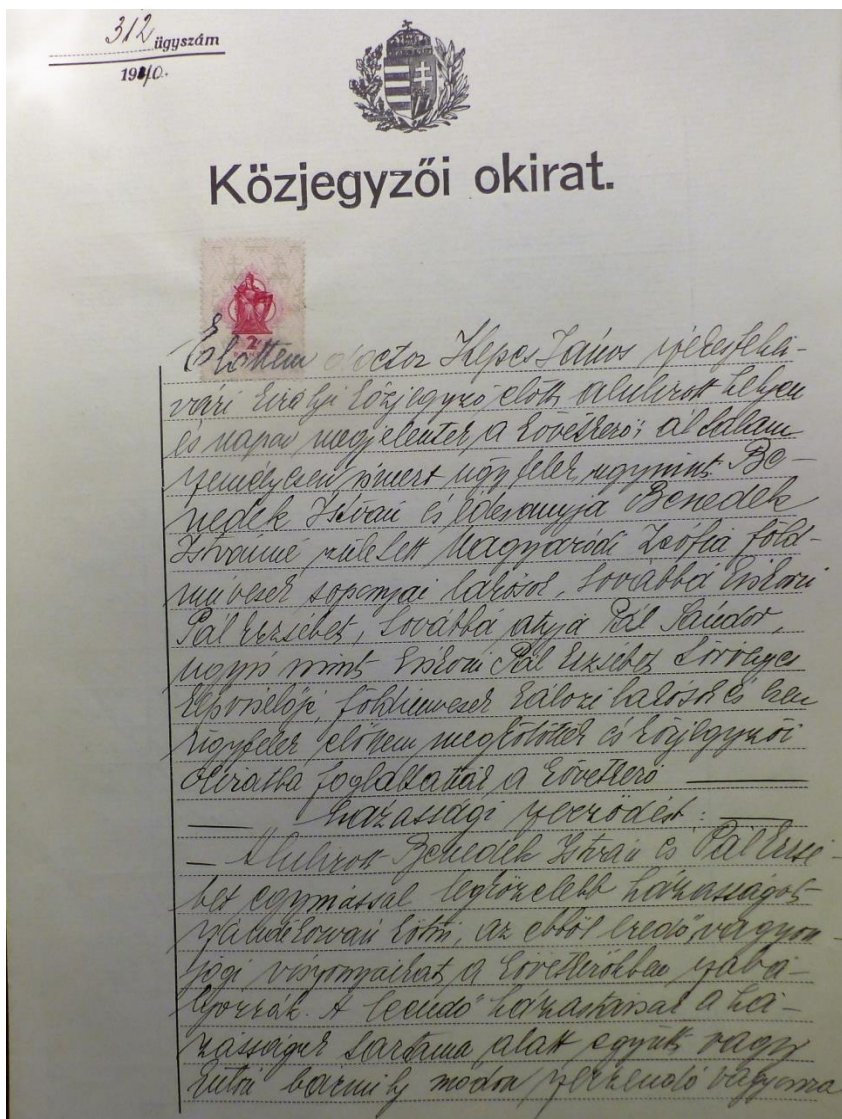
Kepes János közjegyzői iratanyagában – a házassági életközösség megszűnéséről szóló, két tanú által tett nyilatkozat okiratba foglalását figyelmen kívül hagyva – 1938-ban 21 családjogi tárgyú közjegyzői okirat készült, amely az összes 644 ez évi okiratnak mintegy 3 százaléka. 1939-ben az összesen 433 darab okirattól 17 családjogi jogügylet volt, 1940-ben az összesen 464 darab okirattól 21, 1941-ben az összesen 489 darab okirattól 20, 1942-ben az összesen 469 darab okirattól 12, 1943-ban az összesen 567 darab okirattól 20, míg 1944-ben május 31-ig 11 családjogi tárgyú okiratot készített *Kepes János* királyi közjegyző. Ezek között voltak klasszikus házassági szerződések, házassági szerződéssel vegyes öröklési szerződések és hitbérkötelezés iránti szerződések. A vizsgált években egyre nagyobb számban fordultak elő a házasság felbontásához kapcsolódóan vagyonmegosztásról szóló szerződések, közszerzemény megosztási szerződések, nőtartási díj iránti

² MIKÓ, Fejér Vármegye és Székesfehérvár Királyi Közjegyzői 117–158.

szertódések. Voltak köztük továbbá különvagyont elismerő nyilatkozatok, apaságot elismerő nyilatkozatok, megállapodások a születendő gyermek vallásáról, sőt nem egyszer a gyermek származásának igazolása céljából tanúk nyilatkozatát is közjegyzői okiratba foglalták.

Az alábbiakban négy közjegyzői okiraton keresztül teszek kísérletet arra, hogy a korabeli házassági szerzódések jellemzőit bemutassam. Ismertetek egy ún. elhagyási jegyzőkönyvet, amely nagy számban fordult elő a közjegyzői okiratok között, majd egy olyan okirat is, amely származás igazolására szolgált. Nem térek ki azonban a közjegyzői okiratok alakiságaira, tekintettel arra, hogy erről részletesen volt szó a hivatkozott korábbi tanulmányban. Így csupán a korra jellemző sajátosságokra, változásokra hívom fel a figyelmet.

5. Benedek István és Magyaródi Zsófia házassági szerzódése³

1. kép: Benedek István és Magyaródi Zsófia házassági szerzódésének 1. oldala

³ MNL.FML. VII.155. 312/1940.

A fenti szerződés Székesfehérváron kelt 1940. augusztus 28-án. *Benedek István* és *Magyaródi Zsófia* soponyai földművesek voltak. Rajtuk kívül a vőlegény édesanyja is szerződő félként szerepelt az okiratban, míg a menyasszony édesapja törvényes képviselőként volt jelen. A szerződéskötés célja az volt, hogy a „*felek egymással legközelebb házasságot szándékozván kötni*”, házassági vagyoni viszonyaikat rendezzék. Mivel a menyasszony kiskorú volt, a szerződés gyámhatósági jóváhagyás iránti kérelmet is tartalmazott.

A házasság fennállása idejére a házastársaik között „*közszerzeményi viszonyt*” (szerzeményi vagyonközösség) állapítottak meg minden, a vérrokonoktól háramlott vagyonon kívül szerzett vagyon tekintetében annak ellenére, hogy a korszakban jellemzően nem csak az öröklött javak, hanem minden ingyenesen szerzett vagyontárgy is a vagyonközösségen kívül maradt különvagyonként.⁴ A szerződéskötés egyik oka éppen az lehetett, hogy a parasztok és polgárok között törvényes házassági vagyoni rendszerként érvényesülő szerzeményi vagyonközösségtől ezzel a felek (némileg) eltértek, míg egyébként az özvegyi jogi és a további házassági vagyoni és örökösödési kérdésekben a mindenkori magyar jogszabályok alkalmazását írták elő. A másik ok a hitbérrendelésben található: a leendő férj leendő neje javára öt magyar hold „*jóminőségű soponyai ingatlant*” rendelt és kötelezett hitbérként, a hitbér-kötelezésért pedig a leendő férj édesanyja szavatolt. A hitbért a leendő feleség elfogadta. A szerződés arra is kitért, hogy ha a férj után leszármazó maradna hátra, ám halálakor „*még nem állna a nevében vagyon*”, úgy a férj édesanyja leendő menyének örökös lakást biztosít. A törvényes hitbért (*dos legalis*) csak az 1946. évi XII. törvény számolta fel hazánkban, előfordulása azonban a jogéletben már a 19. század utolsó évtizedeiben is ritka volt; ez indokolta, hogy Mtj. sem kívánta megőrizni a hitbér törvényes változatát, míg házassági vagyoni szerződéssel az írott hitbér (*dos scripta vel contractualis*) továbbra is széles körben érvényesülehetett.⁵

6. Rusti Gyula és Grünfeld Janka Kamilla házassági „vagyonszerződése”⁶

A szerződést Székesfehérváron, 1940. február 5-én foglalták közjegyzői okiratba. A gyermekgyógyász férj és felesége házassági életközössége 1932-ben megszakadt. Az ügyiratokból kiderül, hogy ideiglenes nőtartás iránti per volt köztük 1937-ben, de bontóper mindaddig nem tettek folyamatba. A szerződés célja tehát az volt, hogy a házaspár vagyoni viszonyait teljeskörűen rendezzék, tekintettel a különélésre. A férj a hozomány visszatérítése fejében 16.000 pengőt fizetett letét útján. A Budapesti I-III. Kerületi Királyi Járásbíróság előtt P.II.18399/1937. sz. alatt kötött egyezség szerint nejének havi 80 pengő ideiglenes tartásdíjjal tartott. Ennek fizetését vállalta mindaddig, amíg a megindítandó bontóperben hozandó házasságot felbontó ítélet jogerőre nem emelkedik, azzal, hogy a végleges nőtartás megváltása fejében 8.000 pengőt köteles fizetni negyedévente 200 pengős részletekben. A pénzfizetési kötelezettség biztosítására a felek kikötötték, hogy a férj, aki Dr. Preisich Szanatórium R.t.-nél, a zugligeti gyermekszanatóriumban *Preisich Kornél*

⁴ HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 210–217.

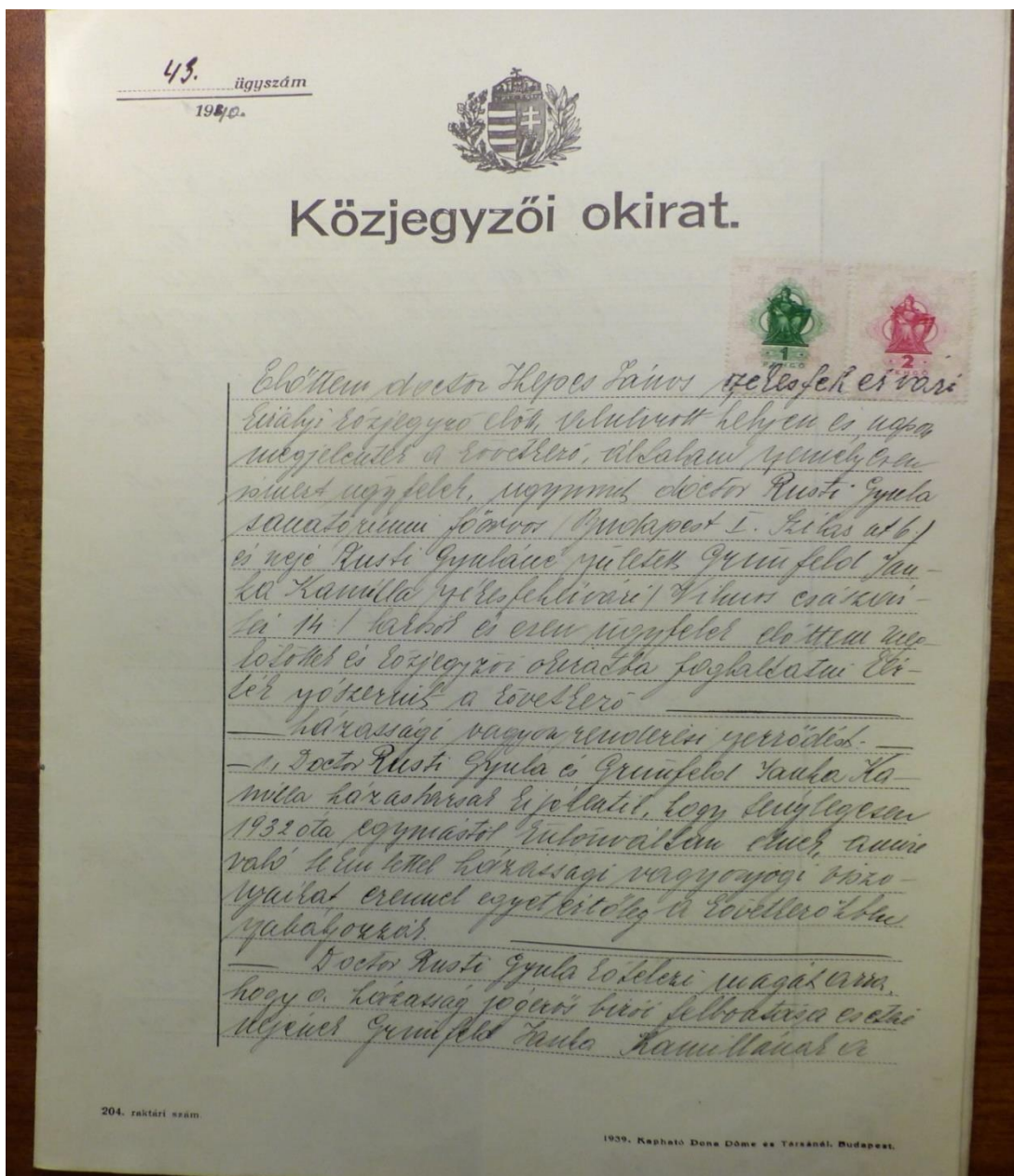
⁵ HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 260–263.

⁶ MNL FML VII.155. 43/1940.

⁷ NAGY, Magyar Zsidó Lexikon <http://mek.niif.hu/04000/04093/html/>

mellett az intézmény másik vezető főorvosaként dolgozott, bérjövödelmének negyedévi 200 pengős részét nejeire engedményezi.

A felek megállapodtak abban, hogy ha mindketten eladnák a tulajdonukban álló Budapest, Szilassy út 6. sz. alatti ingatlanon lévő $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{4}$ tulajdoni hányadukat, úgy az ezt követő negyedév első napjával a férj fenti fizetési kötelezettsége megszűnik, de köteles a nejét a vele szemben a Dr. Preisich Szanatórium részéről támasztott 867 pengő 6 fillér igény alól (valószínűleg a feleség valamely kezelésének díja) mentesíteni. A feleség nyilatkozott arról, hogy a fentiekén túl más igénye nincs, és lemondott a közös ingóságokról is. Ezzel egyidejűleg a férj is nyilatkozott arról, hogy ő sem követel vissza semmilyen, a neje birtokában lévő ingóságot.

2. kép: Rusti Gyula és Grünfeld Janka Kamilla házassági szerződésének 1. oldala

A felek a szerződésben megállapodtak közös, kiskorú gyermekük, *Rusti Márta Lilla* tartásáról is. Az apa a különélő anyának mindeddig havi 60 pengő ideiglenes gyermektartást fizetett, melyet továbbra is vállalt 1940 júniusáig. A Budapesti Árvaszék határozata alapján a gyermek 1940. július 1-től augusztus 15-ig apjánál fog tartózkodni, majd közös megegyezéssel kiválasztott leánynevelő intézetben, a budapesti Rózsadombi Orsolyitáknál vagy a budapesti Notre Dame de Sion intézetben kerül elhelyezésre. Megegyeztek abban, hogy amennyiben az anya idővel Budapestre költözne és gyermeke az intézetben csak részben tartózkodna, azaz ún. félbentlakó státuszt kapna, az apa havi 30 pengő rész gyermektartás fizet *Grünfeld Janka Kamillának* a gyermek 18 éves koráig (1945. augusztus 28-ig). A felek megállapodtak abban, hogy a szerződéssel felmerülő költségeket egyenlő arányban viselik, majd rögzítették azt, hogy a szerződés a királyi közjegyzőkről szóló 1874. évi XXXV. törvénycikk alapján közvetlenül végrehajtható.

Rusti Gyula és *Grünfeld Janka Kamilla* ún. vagyonrendezési szerződése tartalmát tekintve megfelelt a 19. század utolsó illetve a 20. század első évtizedeiben érvényesülő gyakorlatnak. Fontos hangsúlyozni, hogy a gyermekgyógyász férj és a kereső tevékenységet nem folytató feleség között az értelmiségi (*honoratior*) társadalmi csoport tagjaként ugyan az (a tradicionális, 1848 előtti jogból megörökölt) vagyoni rendszer érvényesült törvényes rendszerként, mint a nemesek között. Rendek 1848 óta nem voltak Magyarországon, de a rendi (társadalmi) hovatartozásnak kodifikálatlan magánjogunkban továbbra is volt jelentősége.⁸ A vagyonelkülönítés elve szerint a férj és a feleség házasságba bevitt vagyona és a házasság fennállása alatt szerzett vagyona egyaránt különvagyon maradt, ahogy ezt az ingatlan tekintetében *Grünfeld Janka Kamillának* az ingatlannylévántartásba bejegyzett $\frac{1}{4}$ tulajdoni hányada is jelzi. (A feleség ingatlantulajdonának telekkönyvi bejegyzése parasztok és polgárok között is előfordult, de nem volt jellemző, míg nemesek és *honoratiorok* esetében a feleség tulajdonjogát értelemszerűen mindig bejegyezték, hiszen az kizárólagos tulajdona, különvagyónak vagyontárgya volt.) A közjegyzői okiratban nem történt említés korábbi házassági szerződésről, hacsak a szóbeli hozományrendelést nem tekintjük annak. Ebből következik, hogy az életközösség megszűnése után csak két vagyoni jogi kérdést kellett rendezni a felek között: a hozomány visszaadását és a (nő és gyermek) tartást. A felek felekezeti hovatartozása a szerződésből az egyéb iratokból nem derül ki, mint ahogy az sem feltétlenül igazít el, hogy a gyermeket római katolikus nevelőintézetben kívánták elhelyezni.

7. Elekes Lajos és Kocsis Jolán házassági és öröklési szerződése⁹

A földbirtokos férj és a háztartásbeli feleség Székesfehérváron, 1941. október 21-én kötött házassági szerződést a királyi közjegyző előtt. A szerződés rögzítette, hogy a házasság fennállása alatt a felek „*vagyonelkülönülésben*” (a nemesi házassági vagyoni jogban törvényes rendszerként érvényesülő vagyonelkülönítési rendszerben) élnek. A tiszta vagyonelkülönítési rendszeren, melyben a házasságnak a felek vagyonára nézve elvileg semmi hatása sincs, a szerződés mégis némileg alakított. A feleség kijelentette, hogy elismeri férjét főszerzőül. A szerződésben kikötötték, hogy közszerzeményi követelés csak a férjet illeti felesége esetleges szerzeményeiből, a feleséget

⁸ HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 210–213.

⁹ MNL.FML. VII.155. 399/1941

nem. Ezzel a parasztok és polgárok között törvényes vagyoni rendszerként érvényesülő szerzeményi vagyonközösség részleges alkalmazása mellett döntöttek, kizárólag a férj jogosultságát megállapítva a felesége házasság fennállása alatti szerzeményeire vonatkozóan. A férj arra az esetre, ha a felesége előtt halálozna el, külön rendelkezett. Amennyiben lesznek halálakor leszármazói, úgy ők az általános örökösök, de feleségére hagyományozta a falusi ház bútorait, a siófoki villa némely ingóságát és a meglévő készpénz vagyon 10%-át azzal, hogy a feleség a hagyaték terheiben nem osztozik. Emellett feleségének özvegyi jogként az ingó és ingatlan hagyaték harmad részének hasznélvezeti jogát hagyta, a törvényes *ius viduale* szabályaitól eltérően.¹⁰ Az özvegyi jog kapcsán kikötötte a férj azt is, hogy amennyiben az özvegye újra férjhez menne, a leszármazóktól kiházásítást nem követelhet.

Mindezekkel szemben, ha a férj leszármazók hátrahagyása nélkül halna meg, úgy a (szerzeményi) vagyon egésze a feleséget illetné örökségül – szól a szerződés. Ez a rendelkezés úgy is értelmezhető, mint a férj közszerzeményi igényének ellentételezése annyiban, hogy a szerzeményi vagyon törvényes leszármazók hiányában történő hitvestársi öröklése ugyancsak a szerzeményi vagyonközösség jellemzője volt, amely nemesek között törvényes jogként nem érvényesült. Az ági vagyona nézve a felek természetesen külön rendelkeztek: leszármazók hiányában 1/4 rész illeti ebből a feleséget, míg 3/4 részéről a férj – külön okiratban – szabadon végrendelezhet, végrendelet hiányában pedig erre is a törvényes öröklési rend az irányadó. A feleség kijelentette, hogy a férj által a halála esetére tett fenti rendelkezéseket magára nézve kötelezőnek ismeri el.

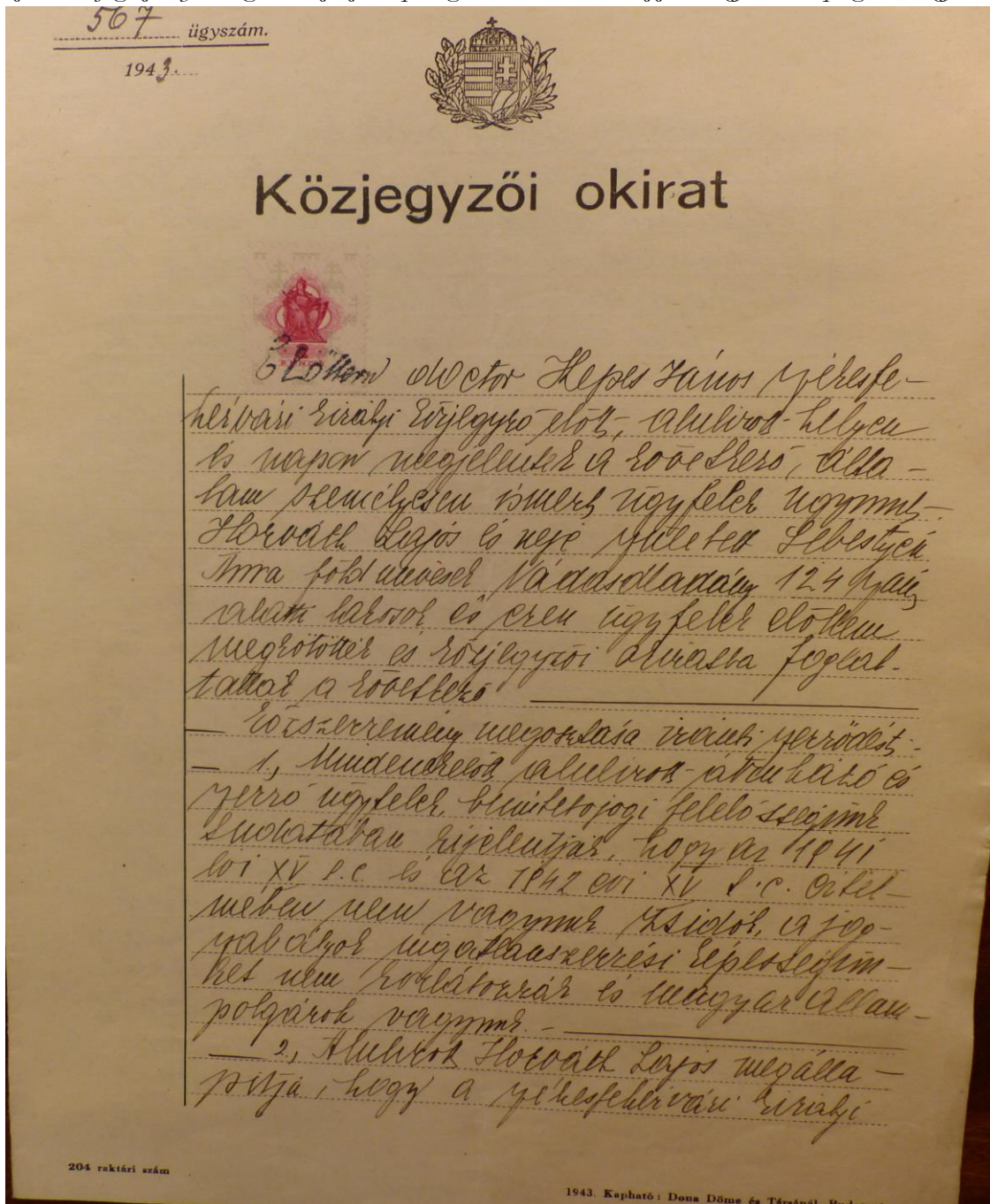
A feleség részéről is tartalmazott a szerződés halál esetére szóló rendelkezést: teljes vagyona törvényes leszármazóit tette általános örökösévé, ezek hiányában pedig férjét. A szerződés szövegéből az következik, hogy a férjnek *Kocsis Jolán* a második felesége volt: ha a férj leánya a férj halálakor nem lenne önjogú, úgy gyámjaként az atya *Varga István* budapesti ügyvédet jelölte ki, kérve ehhez a szerződés gyámhatósági megerősítését is. A gyámrendeléshez a feleség hozzájárult. A szerződés a házassági életközösség megszűnése esetére is tartalmazott öröklési jogi rendelkezéseket: ha bármelyik fél bontókeresetet adna be, a jogerős bontó ítélettel a vétkes fél javára tett halálesetre szóló rendelkezések hatályukat veszítik (az özvegyi jog korlátozására tett kivétellel), ezért a vétkesség a perben akkor is eldöntendő, ha amúgy nem születne jogerős ítélet.

A szerződést a házasság megkötése előtt írták alá, így a házasságkötést a szerződés hatályba lépésének feltételül határozták meg. A közjegyző – mivel részben örökösödési szerződésről volt szó – ügyleti tanúkat is alkalmazott a jogügyletnél. *Elekes Lajos* és *Kocsis Jolán* házassági és öröklési szerződésének a jelentősége elsősorban abban a ritka megoldásban van, hogy a földbirtokos férj és a háztartásbeli (valószínűleg polgári származású) feleség között a nemesi és a polgári házassági vagyoni keverékét alkalmazták: alapvetően a vagyonekülönítés szabályai érvényesültek, de a férjnek közszerzeményi igényt biztosítottak felesége házasság fennállása alatti szerzeményeire vonatkozóan, valamint törvényes leszármazók hiányában kölcsönösen érvényesültek a hitvestársi öröklés szabályai.

¹⁰ HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 198–208.

8. Horváth Lajos és Sebestyén Irma közszerzemény megosztása iránti szerződése¹¹

A nádasladányi földművesek szerződését Székesfehérváron, 1943. december 31. napján foglalta okiratba a közjegyző. A bevezető részében a következő nyilatkozat olvasható: „Büntetőjogi felelősségünk tudatában kijelentjük, hogy az 1941. évi XV. t.c. és az 1942. évi XV. t.c. értelmében nem vagyunk zsidók, a jogszabályok ingatlanszerzési képességeinket nem korlátozzák, magyar állampolgárok vagyunk”.

3. kép: Horváth Lajos és Sebestyén Irma szerződésének 1. oldala

¹¹ MNL FML VII.155. 567/1943.

A szerződésben a felek rögzítették, hogy a nádasladányi 497. sz. betétben felvett 1088/20. hrsz-ú 1 kat hold 773 négyszögöl vagyonszármazékos ingatlan, amely a székesfehérvári királyi adóhivatal által kiállított okmány szerint a szerződéskötéskor már a férj tulajdonába bocsáttatott, a férj telekkönyvön kívüli tulajdonát képezi, melyet a házasság fennállása alatt szerzett, így az közszerzemény. Ennek osztatlan fele részére a férj elismerte felesége közszerzeményi igényét, 1.200 pengő értékben. A felek rögzítették, hogy a már kifizetett megváltási összeghez a feleség is hozzájárult, és erre tekintettel voltak a közszerzeményi rész értékének megállapításakor.

Mindezek alapján a parasztok és polgárok között érvényesülő törvényes vagyoni rendszer, a szerzeményi vagyonszármazékos szerint nem is lett volna szükség arra, hogy a szerződésben állapítsák meg a nő közszerző voltát. Annak, hogy mindezt közjegyzői okiratba foglalták, inkább abban kereshető az oka, hogy a közszerzeményt (az életközösség fennállása alatt, nem pedig különélés vagy bontás következtében) rögtön meg is osztották maguk között azzal, hogy az asszony fele részén a férj holtig tartó hasznélvezeti jogot tart fenn magának, illetve bekebelezési engedélyt ad felesége tulajdonjoga és saját hasznélvezeti joga bejegyzésére. A feleség az átruházást tudomásul vette és elfogadta. A birtokbalépés napját a felek a szerződés megkötésének napjában határozzák meg. A férj az ingatlan teher- és permentességéért szavatolt, míg a kiszabandó illetéket a feleség viselte. Ha a házastársak közszerzemény feletti jogát tulajdonjogként (osztatlan közös tulajdonként) fogják fel, a megosztás elvileg bármikor lehetséges. Ha azonban – az 1928. évi magánjogi tervezet (Mtj.) szemléletmódjának megfelelően – a vagyontárgy közszerzeményi minősége a házastársaknak csak kötelmi jogosultságot ad egymással szemben a másik vagyonában a vagyontárgy értékének feléig, akkor ez a megosztás a házassági életközösség alatt felettlőbb szokatlan (de nem kizárt) akkor is, ha nem egyoldalú megosztási akaratról, hanem közös megegyezésről van szó. Ez a szerződés jól rávilágít arra, hogy a közszerzemény intézményének (a szerzeményi vagyonszármazékosnak) a dogmatikai megítélése az 1940-as évek közepére sem tisztult le.¹²

9. Farkas Julianna elhagyási jegyzőkönyve¹³

Az ún. elhagyási jegyzőkönyvet az erre rendszeresített formanyomtatványon, Székesfehérváron, 1943. május 19-án vette fel a közjegyző. A nyilatkozat *Kötél Jánosné* és férje házassági életközösségének megszűnését igazolta. Az abai földművesnő, *Kötél Jánosné Farkas Julianna* arról nyilatkozott, hogy férjével Abán lakott együtt utoljára, a nagyanyja házában. Utolsó közös lakásukról a férje 1940. május 13-án eltávozott, többé hozzá nem tért vissza, és azóta tőle megszakítás nélkül különváltan él.

A nyilatkozat előre nyomtatott része szerint a feleség a házastársát az életközösség visszaállítására kívánta felhívni, és ezért az elhagyás tartamára nézve a megjelent tanúk kihallgatását kérte. Az első tanú *Borbás István*, 49 éves, nős, abai földműves volt, aki nem volt rokona a feleségnek. Nyilatkozata szerint közel laktak hozzá a házastársak, özv. *Deres Józsefné* házában, és jó viszonyban volt velük. A feleséggel ma is gyakran találkozik, ezért tudja, hogy a férj eltávozott.

¹² A közszerzemény intézményére vonatkozó tudományos vitát a korszak jogirodalmában lásd HERGER, A modern magyar házassági vagyoni jog 253.

¹³ MNL FML VII.155. 270/1943.

Jegyzőkönyv.

Előttem doctor Kepes János székesfehérvári királyi közjegyző _____

előtt alulírott helyen és napon megjelent Kötél Jánosné született Farkas
Julianna földművesnő Aba Kossuth utca 156 szám alatti lakos,

ki t _____ személy esen ismerék _____

és előadja hogy férjével Kötél Jánossal Abán lakott utoljára együtt,
nagyanyja házában, utolsó közös lakásukról férje Kötél János 1940
május 13-án eltávozott, többé hozzá nem tért vissza, és azóta tőle
megszakítás nélkül különváltan él.

Miután házastársát az 1894. évi XXXI. t. c. 77. §-a alapján a házassági életközösség visszaállítására kívánja felhívni, az 1930. évi XXXIV. t. c. 56. §-a alapján megkeres aziránt, hogy az elhagyás tartamára nézve hallgassam ki a vele megjelent, általa személyesen ismert Borbás István és Klam Jánosné
született Göbölös Julianna abai lakos

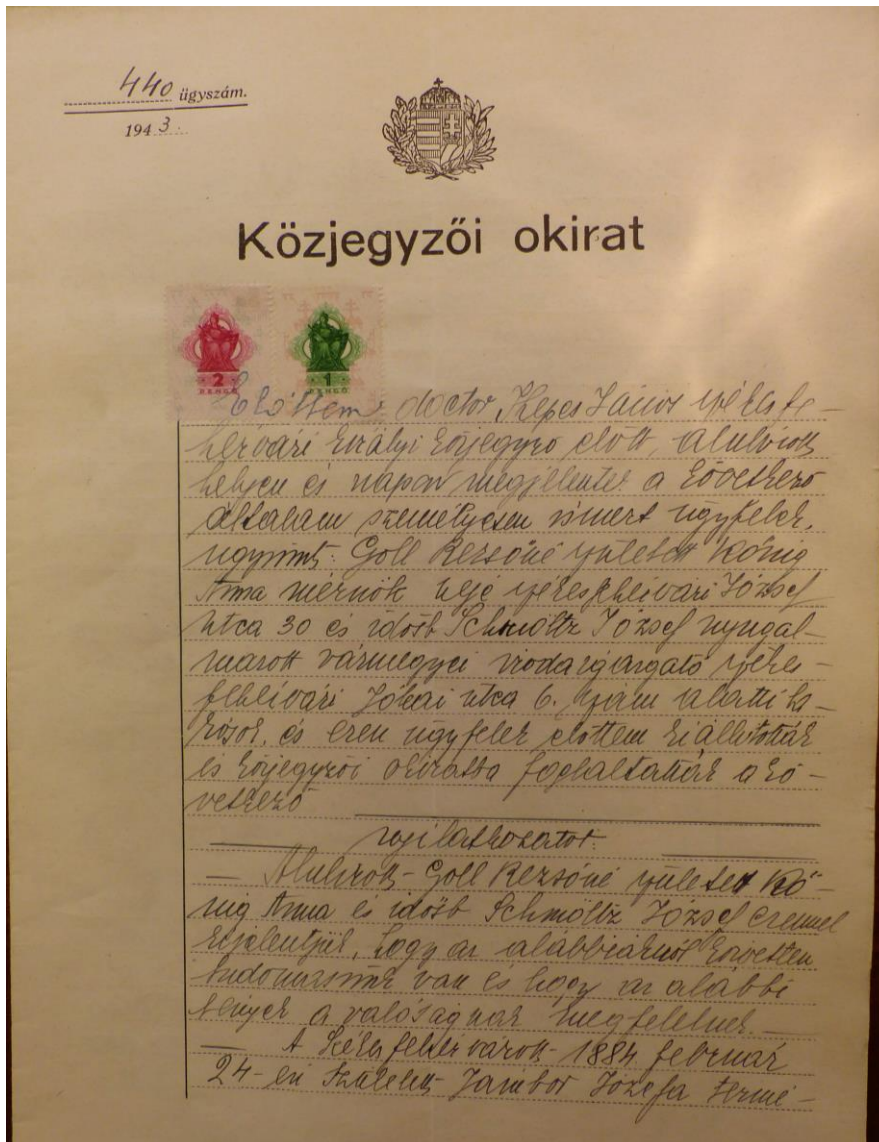
tanukat s ezek vallomása alapján szolgáltatassam ki részére a tanusítványt.

Ezen megkeresés folytán a megnevezett tanukat az 1911. évi I. t. c. 305. §-ában előírt figyelmeztetés után külön-külön és egymás távollétében az alábbiak szerint kihallgattam.

4. kép: Farkas Julianna elhagyási jegyzőkönyvének 1. oldala

A második tanú Kiss Jánosné született Göbölös Julianna 36 éves, férjezett abai lakos földművesnő volt, aki szintén nem volt rokona a feleségnek. Nyilatkozata szerint jól ismerte a házaspárt, egy községben, egymáshoz közel laktak. Emiatt tudta, hogy 1940 májusában a férj Magyaralmásra költözött a szüleihez, és azóta nem tért vissza. Minderre azért volt szükség, mert a vétkelességi elven alapuló korabeli magyar bontójog az abszolút bontó okok között a szándékos és jogos ok nélküli elhagyás (1894. évi XXXI. tc. 77. § a,) oka alapján a keresetindítást csak akkor tette lehetővé, ha az elhagyott fél először az életközösség helyreállítását kérte, és a házastársa a bírói felhívásnak a végzésben meghatározott időn belül nem tett eleget.¹⁴ A közjegyzői okiratba foglalt nyilatkozat a helyhatósági bizonyítvány helyét foglalta el a házassági eljárásban.

10. König Irma és Schmältz József nyilatkozata¹⁵

5. kép: König Irma és Schmältz József nyilatkozatának 1. oldala

¹⁴ HERGER, Scheidungsgründe 431–445.

¹⁵ MNL FML VII.155. 440/1943.

Goll Rezsőné született *König Irma* és *Schmälz József* nyugalmazott vármegyei irodaigazgató Székesfehérváron, 1943. október 7-én közokiratba foglaltatták nyilatkozatukat, mely szerint közvetlen tudomásuk van arról, hogy (az ekkor 59 éves) *Jámbor József* Székesfehérváron, 1884. február 24-én született. Kijelentették, hogy ő természetes gyermeke báró *Krohnburgi König József* katolikus vallású nyugalmazott csendőrszázadosnak.

A nyilatkozat szerint a gyermek édesanyja *Jámbor Ernőné* született *Thomick Karolina*, aki férjétől 1882 óta különválva, illetve *Krohnburgi König Józseffel* 1893-ig, annak haláláig közös háztartásban élt. Ezekről a tényekről *König Irmának* és *Schmälz Józsefnek* azért volt biztos tudomása, mert a családdal állandó kapcsolatban és baráti viszonyban voltak. „*A gyermek valódi szülei előttük ezen tényeket több alkalommal elismerték*”, olyannyira, hogy ezen tények „*köz tudomásúak*” voltak, és „*ezeket bármely bíróság vagy közhatalóság előtt esküvel megerősítendő tanúvallomással is igazolni is készek*” voltak – nyilatkozta a két tanú.

A származás igazolására vonatkozó nyilatkozatok a vizsgált forrásanyagban jelentős számban fordultak elő. A közjegyzői okiratokban azonban a nyilatkozattétel célját nem jelölték meg. A korszakban a nem zsidó származás bizonyításának rendkívüli jelentősége lehetett, arra azonban nincs bizonyíték, hogy valóban a jogfosztással szembeni védekezés volt egy adott esetben a cél.

11. Következtetések

A *Kepes János* székesfehérvári királyi közjegyző által 1938 és 1944. május 31. között készített közjegyzői okiratok alapján megállapítható, hogy a házassági szerződések legszembetűnőbb változása a 19. század végéről származó szerződésekhez képest a szerződési szabadság kibomlásában rejlik. Tapasztalatom szerint a házassági vagyoni jogi szerződések száma megnőtt, ezek tartalma színesebbé, szabályozottsága részletesebbé vált. Gyakori volt a házasság felbontásához kapcsolódó, jellemzően közszerzemény megosztási szerződés, de a vizsgált anyagban (kivéteklént) előfordult olyan közszerzemény-megosztás is, melyet a házastársi életközösség fennállása alatt rögzítettek közjegyzői okiratba. A kiegyezést követő korszak valamint az 1938 – 1945 közötti időszak magánjogában a kontinuitás egyértelműen megtalálható. A változatlan magánjogi környezetben anyagi jogi tartalmukat tekintve érdemi változás nem mutatkozik a szerződésekben, a korábban alkalmazott jogintézmények, mint például a hitbér, a közszerzemény, a hozomány vagy az özvegyi jog, változatlanul megjelentek a közjegyzői okiratokban.

A vizsgált okiratokból nyomon követhető a II. világháború hatása a családjogi jogviszonyokra. Egyrészt 1943-tól radikálisan megnövekedett a halál esetére szóló rendelkezéseket illetve meghatalmazásokat tartalmazó közjegyzői okiratok száma is, másrészt a közjegyzői okiratba foglalt szerződésekben és nyilatkozatokban leképeződött a jogkorlátozó törvények okozta torzulás; ezt igazolja az ingatlan adásvételi szerződések esetében a nem zsidó származásról történő nyilatkozat szükségessége.

Felhasznált források és irodalom

Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára (MNL FML) VII.155. *Kepes János* székesfehérvári királyi közjegyző iratai
HERGER Csabáné: A modern magyar házassági vagyoni jog kialakulása és rendszere a német jogfejlődés tükrében. Passau 2017

HERGER Csabáné: Scheidungsgründe. In: HERGER Csabáné – KISSICH, Susanne – STEPPAN, Markus (szerk.): Gemeinsame Wurzeln und Elemente des österreichischen und ungarischen Familienrechts. Graz 2018, 431–445.

MIKÓ Ádám Péter: Fejér Vármegye és Székesfehérvár Királyi Közjegyzői és dr. Kepes János közjegyző élete és munkássága, megjelent az Alba Civitas Történeti Alapítvány (albaarchivum.hu) gondozásában, 2011.

NAGY Péter Tibor (szerk.): Magyar Zsidó Lexikon. Javított és 1948-ig bővített digitális kiadás 2006, <http://mek.niif.hu/04000/04093/html/>

VIHART Ágnes: Zsidó és dunai-sváb házassági szerződések a dualista-kori Magyarországon. Diké 2017/1. 66–88.